

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XVII. 1930.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1930.

De Gulden. 1680—1930.

Eerst goud, dan zilver; straks nikkel?

---

250 Jaar geleden werd de eerste proef van den zilveren Hollandschen gulden in de munt te Dordrecht geslagen. De gulden telt dus onder de veteranen der Europeesche standpenningen. De proefslag van 1680¹⁾ is niet het prototype voor den volgenden muntslag geworden. Ook is deze in den loop der eeuwen niet ongewijzigd gebleven, zoodat de gulden van heden uiterlijk noch intrinsiek op dien van 1680 meer gelijk. Toch is hij de munteenheid van 20 stuivers (100 centen thans) gebleven. Trachten wij echter eerst in zijne eeuwenlange voorgeschiedenis antwoord te vinden op de vraag, hoe wij aan hem gekomen zijn.

Het (fictieve) Rekenpond.

In de 13e eeuw drukte men geldswaarde uit in een hulpmiddel: de z.g. rekenmunt, penning (denarius). Deze was zelf geen tastbare munt doch een fictieve, voortgekomen uit een vroegeren reëlen denarius van wettig gewicht en gehalte, waarvan 240 stuks het gewicht van een Hollandsch pond (libra) hier te lande, 144 stuks dat van een mark (marca) elders, hadden.

---

¹⁾ Plaat IV. No. 5.

De reële denarius had in den loop der tijden zijn gewicht en zilveragehalte niet behouden, was geleidelijk van lagere intrinsieke waarde geslagen geworden en dus geen standvastige waardemeter gebleven. De zilveren munt had derhalve zijn stabiliteit verloren, maar het metaal zilver was ten opzichte van goederen en diensten van constante waarde gebleven, dus ook de hoeveelheid zilver ¹⁾ ten gewichte van een pond of zijn onderdeel. Men kwam er toen vanzelf toe om niet meer met den veranderlijken reëlen denarius te rekenen, doch met de vaste waarde van het 240ste deel van een pond zilver. Zoo ontstond de rekenmunt, de fictieve denarius of penning, en ging men rekenen in ponden, schellingen en penningen. Het pond Hollandsch telde 240, de schelling (solidus) 12 penningen der rekenmunt.

In dit verband is het niet vreemd, dat het pond behalve gewichtsaanduiding ook telwoord werd. In de toenmalige rekeningen beduidde het pond onveranderlijk het getal 240. Een pond penningen, een pond grooten beteekende 240 penningen, 240 grooten, afgezien van het gewicht van bestaande reële penningen of grooten.

De schelling was toen, evenmin als het pond, een muntstuk; een schelling penningen, een schelling grooten beteekende het aantal van 12 penningen, 12 grooten. Er gingen dus 20 schellingen in een pond.

De groot was een zilverstuk van Franschen oorsprong, door het handelsverkeer via Vlaanderen en Brabant in

---

¹⁾ Het goud had toen nog geen constante waarde en was dus geen vaste waardemeter; vandaar, dat het standaardmetaal in de middel-eeuwen — en nog eenwen daarna — algemeen het zilver was.

Holland gekomen. Wij citeeren ter zake VAN DER CHIJS, waar deze LE BLANC, den Franschen schrijver van „*Traité historique des monnoyes de France*”, aanhaalt: „Tout le monde convient que S. LOUIS fit faire les Gros „Tournois d'argent. Il n'est rien de si célèbre que cette „monnoye dans les titres et dans les auteurs anciens. „Tantost elle est nommée Argentus Turonensis, souvent „Grossus Turonensis, et quelquefois Denarius Grossus. „Le nom de Gros fut donné à cette espèce, parceque „c'était la plus grosse monnoye d'argent, qu'il y eut „alors en France; et on l'appella Tournois, à cause „qu'elle était fabriquée à Tours, comme le marque la „légende Turonus civis, pour Turonus civitas”.

De eerste Hollandsche groot is, naar het voorbeeld van den Franschen gros Tournois, onder Graaf FLORIS V (1266—1296) geslagen, heette Toursche groot of Tournoois en gold voor 8 Holl. penningen. Dus gold het pond Holl. voor $240 : 8 = 30$ grooten Tournooisch.

Ofschoon in ons overzicht niet direct noodig, vermelden wij ook de volgende toenmaals hier gebezigde rekeneenheden van lagere orde, welke in een eenvoudige en vaste verhouding onderling en tot den groot stonden.

Deze gold n.l. voor:

- 3 sterlingen of Engelsche penningen;
- 4 Brabantsche penningen;
- 8 Hollandsche penningen;
- 12 Parijsche penningen of penningen Parisis;
- 16 Kleine of zwarte Toursche penningen of penningen (zwart) Tournooisch of kortaf zwarte penningen;
- 24 mijten.

Men vindt in rekeningen van dien tijd b.v.: 6 groot

Tournooisch, 2 sterl., 1 d. Holl., 1 mijt; d.i. $6\frac{5}{8}$ groot. Het waren wel rekenkundige puzzles!

De groot Tournooisch werd later verdrongen door den groot Vlaamsch of gezet. De „gheselle” was de leeuwenblank, die het eerst in Vlaanderen werd geslagen krachtens het verbondsverdrag, op 3 Dec. 1339 te Gent gesloten tusschen LOUIS DE GRÉCY, graaf van Vlaanderen, en JEAN III, hertog van Brabant, van welk verdrag een der artikelen aan de munt was gewijd. Vermoedelijk hebben hertog REINOUT van Gelre en graaf WILLEM van Holland zich bij deze anti-Fransche pro-Engelsche conventie aangesloten, want ook zij sloegen leeuwen-blanks op denzelfden voet als de zuidelijke buurlanden. Dit muntstuk kreeg in Holland den naam van Vlaamschen groot of gezet. In een toenmalige evaluatie van bisschop JAN VAN DIEST van Utrecht wordt gezegd: „Nije groten, die men heyt ghesellen, die slaan doen „die herthoge van Brabant, die herthoge van Gheldre, „die grave van Flaenderen, die grave van Hollant vor „twalf penninghe swaert”.

De „gheselle” (socius), volgens ALPH. DE WITTE une monnaie de société ou d'association — vandaar de naam — gold dus voor 12 zwarte = 6 Holl. penningen, zoodat $240:6 = 40$ „ghesellen” in een pond Hollandsch gingen.

Zoo vinden wij dan in de rekeningen van omstreeks 1350 en later het pond Holl. met twee aanduidingen: van 30 grooten Tournooisch en van 40 grooten Vlaamsch. Het spreekt vanzelf, dat er van geen twee verschillende Hollandsche ponden sprake kan zijn, daar dit van 240 Holl. penningen bleef. Het verschil ligt alleen in de equivalente waarden: 30 Tournooisen of 40 gezellen

Het laatste equivalent verdrong geleidelijk het eerste en zoo werd het pond (Holl.) van 40 grooten (Vl.) de rekenmunt bij uitnemendheid.

Daar nu in Holland het pond Vlaamsch voor 240 grooten (Vl.) gold, was het gelijk aan 6 ponden Hollandsch van 240 penningen (Holl.). Ten tijde der Republiek, toen het pond Holl. als rekenmunt gulden heette, gold het pond Vlaamsch dan ook voor 6 gulden en dit equivalent is tot in de 19e eeuw behouden gebleven.

De (gouden) Gulden van 40 grooten (20 stuivers).

Bij het nijpend geldgebrek, dat hertog ALBRECHT (1359—1404) van tijd tot tijd plaagde, deed hij het gehalte zijner gouden en zilveren munten verminderen. Hij was niet de eerste en eenige vorst, die zich aan muntverzwakking, ten nadeele van de goê-gemeente, bezondigde. In alle landen van Europa vertoonde zich dit verschijnsel. Hij onderkende echter de daardoor ontstane verworping van het muntwezen en erkende de noodzakelijkheid, van een stabiel systeem. Dus deed hij op 6 Oct. 1388 een Charter uitgaan, in welks considerans wij lezen „dat wi aenghezien hebben den groten scade, „ende zwaer verlies, die wi, ende onze goede liede „hebben ghehat ende daghelix liden bi groten verlope „van den paymenten, so dat Ridderen ende Knechten „in horen ouden renten, comans in hare comansepen, „noch wi in onser Heerlicheit daarmede langhens niet „ontstaen en moghen; ende al ist dattet te zwaer waer „dit payment, dat so hoghe verlopen is, teffens te „brengen op sinen ouden lope, so hebben wi ons daer „toe ghevoecht enen goeden middel daar uit te vinden

„enz. Waerom wi . . . . . ende gheordineert (hebben) „een payment te slaen in onsen lande van Hollant ende „van Zeelant, ende dat te doen maken, ende te ghenghen „tien jaer lang durende, in sulker manieren als hier „na ghescreven staet”.

Het „hier na ghescrevene” beveelt den muntslag van gouden penningen, „welcke heten sullen Dordrechtse „Scilde, ende die sullen gaen vor XL groten”¹⁾, benevens van zilveren genaamd heele, halve, vierde en achtste „Hollantsche groten”, zullende „wi anders gheen „payment doen maken binnen onsen landen van „Hollant, noch van Zeelant van goude, noch van „zilver, binnen den tijt voersz. dan voerscreven is”. Dit laatste klinkt als een berouwvolle belofte om in de eerste 10 jaren zich niet meer aan muntverzwakking te zullen bezondigen.

De groot van ALBRECHT woog ongeveer 2 gram, die van FLORIS V in de vóórgaande eeuw ongeveer 4 gram. Hij was dus al aanmerkelijk verzwakt.

De naam scild (escu, écu) duidt op het wapenschild op de munt. Er bestonden verscheiderse scilden, o.a. de Vranckrijxsche, de Gentsche, de Keysersscilde, doch geen van juist 40 grooten, waarvoor het Dordrechtsche gold. ALBRECHT ordonneerde dus den slag van het eerste muntstuk van 40 grooten en belichaamde hierin het pond Hollandsch van 40 grooten.

Maar hierdoor verdween het rekenpond niet uit de rekeningen, want schild en groot van ALBRECHT bleven niet op peil, en als keizer MAXIMILIAAN in 1489 bij plakkaat Breda d.d. 14 December, den muntslag ordonneerde van

¹⁾ Plaat IV. 1.

een gouden „Florin de Saint Andrieu”¹⁾ (oorspronkelijk een Bourgondische muntsoort), „qui aura cours pour vingt pattarts de la nouvelle monnoye” benevens o.a. van zilveren pattarts en gros (dubbele en enkele grooten), kreeg deze florijn een edelmetaalgewicht van slechts 2.52 gram goudswaarde — terwijl het schild ± 4 gram goud bevatte — en de groot een zilveragehalte van ruim 1 gram fijn.

Deze florijn kreeg in Holland den naam van Andriesgulden. Gulden beteekende munt van goud en kwam in vele samenstellingen als Keurvorster of Rijnsche, Hollandsche gulden, enz. voor, alle doelende op goudstukken. Zelfs schijnt de naam gulden reeds in 1345 voor het rekenpond Hollandsch te zijn gebezigd, want in een rekening van dat jaar wordt van 200 guldens Hollants gesproken, toen er nog geen Hollandsche guldens bestonden, tenzij deze — aldus VAN DER CHUJS — geheel verloren zijn gegaan.

De pattart of dubbele groot heette in Holland stuver, welke naam er reeds bestond en in 1454 voor de eerste maal in een rekening voorkomt.

De gouden florijn van MAXIMILIAAN gold dus voor 20 stuivers en hiermede komen wij een stap nader tot onzen gulden van 20 stuivers.

De naam florijn (floreus) is van Italiaanschen oorsprong. De fiorino (It. fiore = bloem) was een gouden munt van het machtige Firenze (Florence) en werd daar in 1252 voor de eerste maal, met een bloem in het stempelbeeld, geslagen. Firenze's sterk ontwikkeld bank- en muntwezen drukte zijn stempel op dat van het

---

1) Plaat IV. 2.

toenmalig cultureele Europa. In de voornaamste Europeesche steden ontstonden Florentijnsche banken. De overname van de gouden fiorino als florin of florijn in Frankrijk en elders is dus niet vreemd. In Holland kreeg de florijn den naam van goudgulden en toen MAXIMILIAAN bij plakkaat van 24 Dec. 1499 den goudgulden van Duitschland op 28 stuivers tarifeerde, verbond hij aan dezen muntnaam een waarde, die nog zeer lang zou blijven bestaan. Vandaar, dat de latere zilveren 28 stuiverstukken der Provinciën ook goudguldens heetten en in hun omschrift der keerzijde den naam FLORENUS voluit of afgekort vertoonen.

Twee malen ontmoeten wij dus in de muntgeschiedenis dezer landen een ernstige poging om de munt te stabiliseeren, van hertog ALBRECHT en van keizer MAXIMILIAAN, die beiden een goudstuk met de wettige waarde van 40 grooten of 20 stuivers deden slaan. Geen van beide pogingen had echter een blijvend succes. De muntverzwakking en dus ook de muntverwording hielden desondanks aan. Keizer KAREL V deed op 4 Febr. 1520 een derde poging met de uitvaardiging van een muntplakkaat, waarbij de muntslag o.a. van een gouden Carolus van 20 stuyvers¹⁾ en een zilveren stuyver van 2 grooten Vlaamsch werd gelast. De gouden Carolus was dus een nominaal aan het schild van 1388 en den florijn van 1489 gelijkwaardige munt maar bevatte slechts 1.77 gram goud, terwijl schild en florijn respectievelijk 4 en 2.52 gram inhielden. Alle drie muntstukken hadden bij eerste uitgifte telkens een waarde van 40 grooten en waren dus de belichaming van het

---

1) Plaat IV. 3.

fictieve rekenpond Hollandsch, maar hun goudgewichten vertoonen een sterk dalende lijn als gevolg van de verzwakking der munt.

De gouden Carolus is gedurende KAREL's regeering op peil gebleven. Immers, als hij bij Vlaamsch plakkaat van 22 Febr. 1543 den muntslag van den zilveren Carolus gelast, wordt deze op de waarde van den gouden en op 20 stuivers getarifeerd. Hij was dus in 1543 eveneens nog 20 stuivers waard, en waar wij in het plakkaat der Staten-Generaal van 2 Sept. 1594 beide munten nog onderling ongeveer gelijk (op $\pm$ 34 stuivers) getarifeerd vinden, is 't duidelijk, dat de gouden Carolus gedurende den muntslag van den zilveren (1543—1558) ook de waarde van dezen, d.i. van 20 stuivers, heeft behouden. KAREL had in 1520 dus wèl succes met zijn stabilisatie der munt, maar na zijne abdicatie in 1555 moest deze wederom aan verzwakking gaan lijden.

De zilveren Carolus van 20 stuivers.

Dit groote zilverstuk is van $\pm$ 19 gram fijngewicht. KAREL V had met de uitgifte van den zilveren Carolus in 1543¹⁾ drieërlei doel. Primo wilde hij aan de vraag van den handel naar groot zilver, dat in 1517 als St. Joachimsthaler in het Duitsche Rijk zijn intrede had gedaan, tegemoet komen; secundo wenschte hij met de uitgifte van Keizerlijke groote zilveren munt aan die van de niet-keizerlijke thalers paal en perk te stellen; tertio beoogde hij de juiste verhouding tusschen goud en zilver als muntmetalen wettelijk vast te leggen.

---

1) Plaat IV. 4.

Als stuk van 20 stuivers was de zilveren Carolus de eerste belichaming van het rekenpond in een zilveren gulden. Van dezen stamt onze tegenwoordige gulden in rechte lijn af, hoewel met een hiaat in tijd van ruim een eeuw.

De eerste zilveren Carolus is vermoedelijk te Brugge in Vlaanderen geslagen. Deze muntsoort draagt geen jaartal. Het Vlaamsche stuk bestaat in 2 typen. Het oudere type vertoont het borstbeeld van den Keizer in rijk versierd kuras, het schild op de keerzijde gekroond; het latere het borstbeeld in mantel, het schild ongekroond.

In Brabant is de zilveren Carolus geslagen te Antwerpen en te Maastricht, eveneens in beide typen. ALPH. DE WITTE beeldt van het tweede een nog lateren slag af, die den Keizer met verouderde trekken weergeeft.

Ook in Gelderland, te Nijmegen, is deze munt geslagen, mede in beide typen; en in Holland, te Dordrecht, alleen in het kuratype.

De muntmeestersrekeningen geven, voor zoover zij ter beschikking staan, periodes van muntslag aan van 1543 tot 1558. Na dezen muntslag en vóór 1680 zijn geen zilverstukken van 20 stuivers — zilveren guldens dus — in de Nederlanden geslagen.

De zilveren Carolus heeft tot omstreeks 1620 bij ons gecirculeerd. Zijne laatste tarifeering vinden wij in het muntplakkaat der Staten-Generaal van 13 Febr. 1619 (n.l. op f 1-15 st., als in 1606), waarin hij vermeld staat onder de zilveren speciën, welke „ter bequaemster „gelegentheyt voor billoen verklaert sullen worden”.

Hij zal toen zoo gesleten, besnoeid en schaarsch zijn geworden, dat men op zijn behoud in de circulatie geen prijs meer stelde. In volgende valuaties komt hij niet meer voor.

Den gouden Carolus „van LXXXIII in 't marck" vinden wij onder dezen naam het laatst vermeld in het plakkaat van 2 Sept. 1594, gevalueerd op $33\frac{1}{2}$ à 34 stuivers, en verder als „gouden Keysergulden van 84 stukken in 't marck" het laatst in dat van 26 Sept. 1615, „ghetolereert tot" 2 gulden. Hij verdween dus eenige weinige jaren vóór den zilveren uit den omloop.

De (fictieve) Rekengulden.

Na Keizer KAREL V verloor de munt weer geleidelijk haar stabiliteit. Men tarifeerde ze — hier en overal elders — steeds hooger, waardoor vanzelf de hoeveelheid zilver, door den gulden van 20 stuivers vertegenwoordigd, steeds geringer werd. De zilveren Carolus van 19 gram fijngewicht, voor 1 gulden uitgegeven, kreeg in 1579 een wettelijke waarde van f 1-8 st., in 1581 van f 1-10 st., in 1586 van f 1-13 st., in 1603 van f 1-14 st. en in 1606 van f 1-15 stuivers. De reële gulden verdween dus en maakte plaats voor den fictieven rekengulden, naar welken alle specie, zoowel gouden als zilveren, werd getarifeerd. De rekengulden daalde aldus in ongeveer 50 jaar van 19 tot $20 \times 19 : 35 = 10.8$ gram zilverwaarde.

Welke waren de oorzaken van dit eeuwendurende en overal zich voordoende verschijnsel: de muntverzwakking? Vóór KAREL V moeten wij ze vermoedelijk zoeken in de willekeur der vorsten, die de munt geleide-

lijk van lager gewicht en gehalte lieten slaan om in hun geldgebrek te voorzien (zie boven: hertog ALBRECHT). Dit kon wel telkens hun nood tijdelijk lenigen, maar moest de koopkracht van het geld verzwakken, welke toch bepaald wordt door de hoeveelheid goederen en diensten, die in ruil voor zijne metaalwaarde te krijgen zijn. Na KAREL V zien wij de voortdurend hoogere tarifeeringen, die de rekenmunt verzwakten. Mr. N. G. PIERSON zegt, dat de verzwakking der rekenmunt eerst omstreeks 1645 ophield, dat de rekengulden daarna op zijn metaalwaarde is blijven staan. Misschien hebben de aanmerkelijk hoogere zilverproductie van Europa en de aanzienlijke zilveaanvoeren uit Amerika sedert het begin der 16e eeuw op de muntpolitiek hun directen of indirecten invloed uitgeoefend. Misschien ook prijsveranderingen bij goederen en arbeid. Wij vinden bij Mr. PIERSON geen verklaring en zullen onze bevoegdheid niet te buiten gaan door er eene te geven. Vast staat, dat het muntwezen de voortdurende zorg der overheid vroeg, blijkende uit de talrijke muntplakkaten der Generale en Provinciale Staten.

Als reden voor de telkens nieuwe valuaties gold de „groote ongheregeltheyt, verloop, rijsinge en opsteyge„ringe in het stuck van der munte, gecauseert door de „oorloge en de licentie des tijdts”. Die licentie (losbandigheid) uitte zich in de „ongelijckheyte van den „muntslagen in d'een ende d'andere Provincie ghe„pleecht, maer insonderheyte in de vervulling van „verscheyden soorten van vervalschte ende gheconter„feyte penningen”; in de „invoeringe van diversche „goude ende zilvere penningen, buiten dese Vereenighde

„Nederlanden geslagen, in dese Landen gebracht, ende „tot hoogerem prijse uyt gegeven, dan die rechte waerde „der selver”; in de „opsteygeringe van den prijs van „de penningen, daer toe verscheyden personen, omme „haer eygen bate ende ghewin, tot groote achterdeel „ende schade van de gemeente continuelijck sijn „trachtende”; in de „practycken van diversche quaet- „willigen”; enz. enz. (wij citeeren uit verschillende plakaten).

Ondanks zware strafbedreigingen — tot zelfs „metter doot” — bleef het een warboel. Als men den „*Beeldenaer ofte Figuer-Boeck*” van 21 Juli 1622 met zijne afbeeldingen van 127 gouden, 199 zilveren en 58 payment penningen, in waarde varieerende van f 18-12 st. (dubbele Engelsche rosenobel) tot 1 duit of $\frac{1}{8}$ stuiver, opslaat, en daarbij bedenkt, dat er bovendien nog zooveel valsch en „gheschroyt” geld, wettelijk buiten koers gesteld of biljoen verklaard, circuleerde, dan vraagt men zich af, hoe zulk een toestand tientallen van jaren heeft kunnen duren. Hoe ongemakkelijk de Hollander der 17e eeuw ook was voor vijand en concurrent, thuis was hij toch blijkbaar heel meegaand en maakte hij zich niet druk om de oplossing van monetaire vraagstukken. En de overheid had het al druk genoeg met „de oorloge en de licentie des tijdts”. Gelukkig kwam de genezing als van zelf met den stilstand in de verzwakking der rekenmunt in 1645. Na dit jaar komen dan ook weinig „valuaties, reducties „ofte tolleranties op den cours van den gelde” meer voor.

De Provinciale en Stedelijke zilveren Gulden.

Na 1645 bleef dus de rekengulden constant in zilverwaarde. Het spreekt vanzelf, dat dit onderkend werd en dat in Holland, de provincie met den grootsten handel en aanzienlijke geldmarkt, stemmen opgingen om eindelijk tot een gezond muntstelsel te geraken, met den stabiel geworden rekengulden als basis en een gelijkwaardigen zilveren gulden als eenheid. De Staten van Holland brachten dit verlangen tot uiting, met de bedoeling een dergelijk stelsel voor het geheele Gemeenebest door de Staten-Generaal te doen aannemen en ordonneeren. Ondanks hunnen herhaalden jarenlangen aandrang bleef de zaak slepende, totdat zij op 27 April 1679 wachtensmoede besloten het initiatief aan zich te houden en hoe eer hoe liever tot het slaan van een Staten-halven, heelen, twee- en drie-gulden voor de provincie over te gaan, volgens bij hunne resolutie gevoegde modellen. VERKADE meent, dat de 3 bekende munten, de 3, 2 en 1 gulden ¹⁾ met den z.g. grooten leeuw en het jaartal 1680, de proefstukken zijn, welke volgens die — verloren gegane — modellen zijn geslagen. In den gulden van dit proefstel moeten wij dan het eerste zilveren stuk zien, dat na den zilveren Carolus van ruim een eeuw te voren, weder het rekenpond materialiseerde.

Deze proef leidde niet tot een muntslag, doch werd op 3 Dec. 1680 gevolgd door een nieuwen proefslag van een tweetal guldens, ter Statenvergadering door de gedeputeerden van Dordrecht ingebracht. Beide stukken

---

¹⁾ Plaat IV. 5.

vertoonden op de voorzijde het provinciale wapen van Holland, terwijl de keerzijde van het eene stuk een leeuw buiten schild¹⁾ en het andere de Pallasfiguur afbeeldde²⁾; op voor- en keerzijden een omschrift. Na deliberatie viel de keuze op het Pallastype met eenige wijzigingen in beeld en omschriften.

Het duurde echter weer tot 25 Sept. 1681 aler het plakkaat, ordonneerende het slaan van vier kapitale Hollandsche penningen naar het gekozen model, den Staten-drie, twee-, één en halven Gulden, verscheen.

Het plakkaat gaf geen snede en allooï aan. De bedoeling was nochtans, dat beide zich baseeren zouden op den toenmaligen zilverprijs te Amsterdam van f 25-2 st. het mark fijn. De gulden zou naar dien maatstaf de snede krijgen van $23^{67}/_{331}$ stukken op het mark werks en een fijngewicht van 200 azen, met een remedie op gewicht en gehalte van 1 engels en 1 grein respect. op het mark fijn.

De munt te Dordrecht is toen blijkbaar dadelijk aan het werk getogen, want nog in hetzelfde jaar werden de eerstelingen, dragende het jaartal 1 - 6 - 8 - 1 tusschen de 5 bladen van de kroon in omloop gebracht³⁾.

Aldus kreeg de provincie Holland een stabiel munt-systeem, dat geleidelijk een algemeen Nederlandsch zou worden. Andere provinciën en de gewezen rijks-steden namen het, de eene voor, de andere na, over en sloegen een of meer stukken der Hollandsche serie op hetzelfde gewicht en gehalte, doch met verandering van

---

1) Plaat IV. 5.

2) Plaat IV. 6.

3) Plaat IV. 7.

wapen en gebiedsnaam. Utrecht begon nog in hetzelfde jaar 1681, Gelderland, West-Friesland en Overijsel benevens de drie steden, Deventer, Kampen en Zwolle, volgden in 1682, Nijmegen en Zutphen in 1686 en ten slotte Zeeland in 1694.

Holland voegde bij zijne serie van 1681 in 1692 nog een Staten-5-stuiversstuk, dat alleen in dit jaar geslagen en het eenige ten tijde der Republiek wettig uitgegeven zilveren stukje van die waarde is ¹⁾).

Had alzoo de Hollandsche kapitale penning van 1681 navolging gevonden in vele provinciën en steden, de onderlinge gelijkstelling ontbrak nog en werd eerst bereikt door het „Gemeen Concert op het stuck der munte”, tusschen Holland, Gelderland, Utrecht en Overijsel in 1686 gesloten, waarbij het 3-guldenstuk der vier concerteerende provinciën wederkeerig op zijne nominale waarde gangbaar werd verklaard binnen hun gebied. Hiermede was een gewichtige stap nader tot een algemeene invoering van het nieuwe stelsel in de Unie gedaan.

De zilveren Nederlandsche Gulden van 20 stuivers.

Aldus had de gulden van 1681 reeds burgerrecht in het grootste deel der Republiek verkregen, toen de Staten-Generaal besloten het nieuwe systeem, dat zijne

---

¹⁾ De z.g. Nederlandsche kwartguldens van Gelderland 1756, 58 en 59, van Utrecht 1758 en 59, van Holland en van West-Friesland 1759 zijn geen wettige munt geweest, doch werden door de muntmeesters dier provinciën als nieuwjaarspenninkjes uitgegeven. Daar zij in grooten getale geslagen werden en bovendien het Pallastype der wettelijke munt misleidend weergaven, nam het publiek ze al spoedig als kwartguldens aan; in 1759 werden zij ingetrokken en werd de uitgifte verboden.

deugdelijkheid bewezen had, voor het geheele Gemeenebest aan te nemen. Bij plakkaat van 20 Mei 1694 werd geordonneerd, dat de Staten-3-gulden met onderdeelen tot standpenning der Gemeene Unie was aangenomen en dat een drie-, tweegulden (kroon), halve-3-gulden (daalder), 28-stuiversstuk (florijn¹⁾), heele²⁾ en halve gulden door alle munthuizen zouden worden geslagen; zulks „ten eynde daar door op de voorschreven Munten „een eenparigen voet geobserveert, alle nieuwe ende „verdere disordre geweerdte ende de goede ingesetenen „met goet, deughtsaem en courant gelt, met den „gefixeerden prijs van de munte, voorsien mogen „worden”.

De stukken zouden den naam der provincie of stad van herkomst in het — overigens gewijzigde — omschrift ter keerzijde der reeds bestaande penningen behouden doch, in stede van het provinciale of stedelijke wapen, dat der Generaliteit voeren. Gewicht en gehalte zouden die van de Staten-penningen zijn, zoodat ook de nieuwe Nederlandsche gulden een fijngewicht van 200 azen kreeg.

De Nederlandsche gulden met de Pallas-figuur (of Nederl. Maagd) — naar welke hij in den volksmond den naam van „pop” kreeg — is met de namen der provinciën Gelderland, Holland en W. Friesland (met beide namen afzonderlijk), Zeeland, Utrecht, Friesland

---

1) Deze florijn draagt niet het Generaliteitswapen doch de saamgesnoerde wapenschildjes der 7 provinciën onder de Unie-Kroon, en is alleen als proef door Holland — in 1694 — geslagen.

2) Plaat IV. 8.

en Overijsel¹⁾, en, met kortere of langere onderbrekingen bij de diverse munthuizen, op den aangenomen voet geslagen van 1694 tot 1800. Gedurende de 18de eeuw bezat de Republiek dus een stabiel muntstelsel, dat alle vreemde munt uit de circulatie verdreef en dat volmaakt gezond zou zijn geweest, indien men ook voor de pasmunt, het payment, een goede muntpolitiek had gevonden, hetgeen echter eerst in de 19e eeuw het geval zou zijn.

Tusschen 1801 en 1818 zijn geen guldens voor Nederland geslagen — tenzij men de Fransche 2-francs-stukken met den beeldenaar van keizer NAPOLEON, in 1812 en 13 tijdens de Inlijving te Utrecht voor Nederland geslagen, onder de guldens (florins) wil rekenen. Wel kennen wij de proefstukken van 1800 der Bataafsche Republiek en van 1807, 8, 9 en 10 van LODEWIJK NAPOLEON, maar op deze is geen muntslag van guldens gevolgd.

De zilveren Nederlandsche Gulden van 100 centen.

Het Koninkrijk der Nederlanden kreeg bij de wet van 28 Sept. 1816 een nieuwe muntregeling, thans met een decimale indeeling en den cent als eenheid der pasmunt. De zilveren éénheid, de gulden, bleef op haar vroeger fijngewicht van 200 azen — thans uitgedrukt in 9.61 gram — behouden, doch kreeg een geheel ander voorkomen. De Pallasfiguur maakte plaats voor de beeltenis des Konings en het Generaliteits- voor het Rijkswapen; de omschriften werden geheel andere en de sedert 1749

---

¹⁾ Van de steden heeft alleen Deventer — in 1698 — de nieuwe Nederl. munt geslagen, n.l. den gulden en den drie-gulden.

tegen het snoeien gebezigde kartelrand werd een gladde met ingeslagen kantschrift. De vroegere republikeinsche munt bleef nochtans mede wettig betaalmiddel.

De gulden van Koning WILLEM I is zoowel te Utrecht als te Brussel voor de Nederlanden in de perioden 1818 ¹⁾—1837 resp. 1823—1829 geslagen. Het bleek echter, dat hij ten opzichte van den mede ingevoerden gouden standpenning onderschat was. Het gevolg was, dat het volwichtige zilvergeld uit de circulatie verdween (GRESHAM) en alleen het goud en gesleten zilvergeld overbleven. Hieraan maakte de muntwet van 22 Maart 1839 een einde, door het fïjngewicht van den gulden van 9.61 tot 9.45 gram terug te brengen. Zijn volgewicht werd op 10 gram gebracht, zijn gehalte dus op 0.945. De nieuwe gulden van WILLEM I, met oudere trekken op den beeldenaar, is alleen in 1840 geslagen geworden ²⁾).

Bij de wet van 22 Mei 1845 werd het nog tot een bedrag van 86 millioen gulden circuleerende en grootendeels sterk gesleten en besnoeide republikeinsche zilvergeld ingetrokken, waardoor de gulden met de Pallasfiguur geleidelijk uit den omloop verdween.

De gulden van 0.945 gehalte werd, met verandering van den beeldenaar der opvolgende vorsten, tot 1917 geslagen. In 1919 steeg de zilverprijs echter zoodanig, dat wederom onderschatting van het zilvergeld t.o. van het gouden en dus verdwijning van het eerste dreigde. De wet van 27 Nov. 1919 trad deze dreiging tegemoet door het gehalte van den gulden wederom — nu tot

---

¹⁾ Plaat IV. 9.

²⁾ Plaat IV. 10.

0.720 — te verlagen. Onze tegenwoordige gulden, met den beeldenaar der Koningin, van de hand van den medailleur J. C. WIENECKE, is van dit verlaagde gehalte in 1922 e.v. jaren geslagen. Sindsdien is de zilverprijs weder gedaald en daarmee de aanleiding tot het verlaagde gehalte vervallen. Nochtans heeft men dit behouden.

Een nikkelen Gulden?

Van eenigen tegenzin bij het publiek voor de zilveren teekenmunt van sterk verminderd gehalte is niet gebleken, weshalve verschillende stemmen zijn opgegaan om het zilver voor de grove specie heelemaal af te schaffen en te vervangen door het zooveel goedkoopere nikkel. Men zag er geen nadeelen in, daarentegen vele voordeelen. Wij zullen ons hierin niet verdiepen en ons bepalen tot wachten op het advies van de Staatscommissie in zake Nikkelen Munt (Commissie VISSERING). Deze heeft aan de diverse Kamers van Koophandel e.a. in Nederland en Ned. Indië vragenlijsten betreffende deze quaestie ter beantwoording toegezonden. Uit een achtstal ons ter beschikking staande dagbladartikelen over de reeds gegeven antwoorden blijkt, dat men er in Nederland over het algemeen geen bezwaar tegen heeft, er min of meer vóór is; in Indië meer tegen, met het oog op de psyche van den Oosterling. Intusschen is de Utrechtsche Munt druk bezig met de ommunting van het 0.945 tot het 0.720 gehalte. Of wij hierin een aanwijzing mogen zien, dat de Regeering ter zake nikkelen munt geen voorstellen zal doen?

De Koloniale Gulden.

Ons rest nog de speciaal voor de Koloniën geslagen guldens te vermelden.

1. Gedurende het bewind der O. I. Compagnie werd veel Nederlandsche munt naar Java uitgevoerd. Naar aanleiding van een verzoeg van Raden en Generaalmeesters der Munte aan de Staten-Generaal, om maatregelen te nemen tegen den uitvoer en het versmelten van zilveren standpenningen, werd bij resolutie van 21 Dec. 1785 alle uitvoer dezer specie verboden, onder toekenning nochtans aan de O. I. C. van het recht, om met het slaan van Nederlandsche standpenningen door te gaan, mits voorzien van haar kennelijk teeken, in den stempel gegraveerd. Krachtens deze bevoegdheid heeft zij in de periode 1786—91 in de munthuizen van Gelderland, West-Friesland, Utrecht en Zeeland o.a. Nederl. guldens doen slaan met het monogram der Oost-Indische Compagnie onder het Generaliteitswapen op de keerzijde¹⁾.

2. Ook de W. I. Compagnie verwierf die bevoegdheid en deed — alleen in 1794 — o.a. Nederl. guldens met de letter W onder het Generaliteitswapen slaan²⁾.

3. Tijdens de Bataafsche Republiek werd te Enkhuizen — en alleen in 1802 — een serie zilveren koloniale munt, guldens en onderdeelen, oorspronkelijk „voor de Caab gedestineerd”, geslagen. Door de tijdsomstandigheden gedwongen, ontscheepte men deze munt niet aan de Kaapkolonie, maar werd zij doorgezonden naar Java en daar in 1803 in omloop gebracht. Zij

¹⁾ Plaat IV. 11.

²⁾ Plaat IV. 14.

vertoont aan de voorzijde een zeilend schip — vandaar de naam scheepjesgeld — en aan de keerzijde het wapen der Generaliteit, beide zijden met omschrift ¹⁾).

4. Bij Kon. Besluit van 16 Jan. 1821 werd de uitvoer van de krachtens de wet van 1816 geslagen Nederlandsche munt verboden, en bepaald, dat voor de Koloniën een 3 en 1 gulden zouden worden geslagen, in grootte, gewicht, gehalte en beeldenaar gelijk aan den Nederlandschen 3 en 1 gulden, behoudens verschil in het opschrift. Volgens dit K. B. is voor Ned. Indië in 1821, 39 en 40 een Indische gulden geslagen ²⁾ met de beeltenis des Konings op de vóór- en het Rijkswapen, waaronder „NEDERLANDSCH INDIE” binnen het omschrift op de keerzijde; met kartelrand. De 3-gulden-slag is niet tot uitvoering gekomen.

Krachtens de Indische muntwet van 1 Mei 1854 is de Nederlandsche standaardmunt voor de Koloniën geldig verklaard en de Nederlandsche gulden ook in O. en W. Indië in circulatie gekomen.

Slotwoord.

In ons overzicht hebben wij getracht in de geschiedenis de ontwikkeling van onzen gulden uit het rekenpond der middeleeuwen te vinden. Bij onze bureu, de Franschen en Engelschen, is een overeenkomstige ontwikkeling van den franc en den sovereign uit het rekenpond — livre van 20 sols van 12 deniers en pound-sterling van 20 shillings van 12 pence — aan te

---

¹⁾ Plaat IV. 12.

²⁾ Plaat IV. 13.

toonen. Ook bij hen is de muntverzwakking sterk geweest, doch de Engelschen hebben er ten tijde van Koningin ELISABETH paal en perk aan gesteld door de zilverwaarde van het verzwakte Tower-pound — dat oorspronkelijk $\pm$ 224 gram fijn bevatte — van 31 tot ruim 111 gram fijn wettelijk te verhoogen. Hierdoor is het Engelsche pound op een veel hooger niveau gebracht en gebleven dan de Fransche livre en het Hollandsche pond.

Nu nog rekenen de Engelschen als onder WILLEM den VEROVERAAR in pounds van 20 shillings van 12 pence (d) en willen zij van geen verandering weten. Wel heeft een Rijkscommissie, in 1918 ingesteld naar aanleiding van den uitgesproken wensch der Londensche bankiers om het muntstelsel op decimalen grondslag te brengen, getracht een systeem op te bouwen met basis: 1 pound = 1000 mils (insteede van 960 farthings), maar men liep vast op de overweging, dat het pound in het wereldverkeer en de penny van 4 farthings in het dagelijksch leven onmisbaar waren geworden.

Zeist.

A. W. A. MICHIELSEN.

Bronnen.

- Wij hebben geraadpleegd de volgende werken en artikelen:
- G. D. BOM H.G.ZN. *De Munt van het Koninkrijk der Nederlanden en van deszelfs Koloniën van 1813 tot heden.* Amsterdam 1909. Met platen.
- CAU en SCHELTUS. *Groot Placaet-Boeck.* 's-Gravenhage en Amsterdam 1658—1796.
- P. O. VAN DER CHIJS. *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland enz.* Haarlem 1858. Met platen.
- D. GROEBE. *Over den Gulden in de Algemeene Konst- en Letterbode* 1832.
- MR. W. M. J. v. LUTTERVELD. „Moeten onze zilveren guldens en rijksdaalders verdwijnen?” in *Haagsch Maandblad*, Maart 1929.
- J. P. MOQUETTE. *De munten van Ned. Indië* in het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* Batavia 1907. Met platen.
- E. NETSCHER en MR. J. A. VAN DER CHIJS. *De munten van Nederlandsch Indië beschreven en afgebeeld.* Batavia 1863. Met platen.
- MR. N. G. PIERSON. *Leerboek der Staathuishoudkunde.* 3e druk 1912—1913. 2 dln.
- P. VERKADE. *Muntboek.* Schiedam 1848. Met platen.
- ALPH. DE WITTE. *Histoire monétaire des Comtes de Louvain, Ducs de Brabant etc.* Anvers 1896—1899. 3 vols. avec planches.
- Artikelen van ALPH. DE WITTE en AUG. SASSEN in de *Procès-verbaux et mémoires du Congrès international de numismatique etc.* à Bruxelles en 1910, publiés par ALPH. DE WITTE et VICT. TOURNEUR.

Munten op plaat IV afgebeeld.

1. Holland. Gouden Schild van 20 Stuivers van ALBRECHT van Beieren te Dordrecht geslagen (1388).

Voorzijde: Hertog ALBRECHT van Beieren, met gekroond hoofd, in de rechterhand een zwaard houdende en met de linker rustende op het wapenschild van Paltz—Beieren, op een Gothischen troon gezeten. Omschrift: † ALBERTVS DVX - x COM x - x HOLLAND' x Z x SEL' Keerzijde: Versierd kruis, binnen een compartiment van vier cirkelbogen, met bloempjes binnen de inspringende hoeken. Omschrift: * XP'Q : VINCIIT : XP'Q : REGHAT : XP'Q : IMPERAT

v. d. CHJS plaat VII. 2.

2. Brabant. St. Andriesgulden tijdens de minderjarigheid van FILIPS den Schoone te Antwerpen in 1489 op last van Keizer MAXIMILIAAN geslagen.

Voorzijde: Naar voren gewend borstbeeld van den H. ANDRIES, voor zich het kruis houdende, waartegen het wapen van FILIPS den Schoone rust. Omschrift: x - PHIL x ARCHIDVC - x TV x - BVRC x BRAB (handje). Keerzijde: Lang, gevoet kruis het veld van de munt in vieren deelende, met in het hart het gekroonde wapen van MAXIMILIAAN. Omschrift: MAXIMILII - AN' x REG x - x ROMANO x - PAT x 1489.

DE WITTE II. pl. XXX. 536.

3. Holland. Gouden Carolusgulden van KAREL V te Dordrecht geslagen.

Voorzijde: Naar voren gewend geharnast borstbeeld van den Keizer, met kroon op het hoofd, in de rechterhand een zwaard, in de linker den rijksappel, waarop het kruis, houdende. Omschrift: * KAROLVS *
D * G * ROM * IMP * Z * HISPANI * REX

Keerzijde: De gekroonde dubbele rijksadelaar met het wapen van den Keizer op de borst. Omschrift: DA * MIHI * VIRTVTEM * CONTRA * HOSTES * TVO

v. d. CHJJS plaat XXV. 10.

4. Brabant. Zilveren Carolusgulden van KAREL V te Antwerpen geslagen.

Voorzijde: Naar rechts gewend, geharnast en gekroond borstbeeld van den keizer. Omschrift: (handje)

CAROLVS · D · G · ROM · IMP · HISP · REX · DVX · BVRG · Z · B ·

Keerzijde: Gebloemd kruis, het veld van de munt in vieren deelende, met in het hart het gekroonde wapen van den keizer. Omschrift: DA · MIHI · VIRTVTE · CO ·
HOST · ES · TVOS. In 1573 ingestempeld met het wapenschildje van Holland.

DE WITTE II. pl. XXXIX. 667.

5. Holland. Gulden met den grooten leeuw. 1680. Proefmunt.

Voorzijde: Gekroond wapen van Holland, met ter weerszijden de waarde aanduiding I-G. Omschrift: VIGILATE DEO CONFIDENTES. Keerzijde: Naar links gekeerde groote staande leeuw. Omschrift: MONETA ORDINVM HOLLANDIÆ · 1680 ·

VERKADE plaat 50. 2.

6. Holland. Gulden. 1680. Proefmunt.

Voorzijde als de voorzijde van No. 5. Keerzijde: Staande PALLAS, in de rechterhand een speer houdende waarop de vrijheidshoed, de punt van de speer rust op een naast haar liggend boek, met de linkerhand houdt zij het wapenschildje van Holland vast. Omschrift: HANC TVEMVR · HAC NITIMVR. Onder de Pallas het jaartal 1680.

VERKADE plaat 50. 3.

7. Holland. Gulden. 1681.

Voorzijde: Gekroond wapen van Holland, met ter weerszijden de waarde aanduiding I - G. Tusschen de fleurons der kroon het jaartal 1681. Omschrift: MO: NO: ARGENT: COMIT: HOLL · ·. Keerzijde: Staande PALLAS, in de rechterhand een speer houdende, waarop de vrijheidshoed geplaatst is, de punt van de speer rust op den grond. De linkerarm rust op een op een altaar geplaatst boek. Omschrift: HAC NITIMVR - HANC TVEMVR.

VERKADE plaat 51. 3.

8. Holland. Gulden. 1694.

Voorzijde: Het gekroonde generaliteitswapen, met ter weerszijden de waarde aanduiding 1 - GL. Omschrift: MO: ARG: ORD: FÆD: BELG: HOLL · ·. Keerzijde als de keerzijde van No. 7, maar met het jaartal onder het beeld.

VERKADE plaat 53. 3.

9. Gulden te Utrecht geslagen 1818.

Voorzijde: Naar rechts gewend hoofd van den koning met in de afsnede van den hals MICHAUT. Onder het hoofd het teeken van MICHAUT: een anker met een antiek Romeinsch lampje. Omschrift: WILLEM KONING DER NED ·

G · H · V · L · · . Keerzijde: Het gekroonde Nederlandsche wapen, ter weerszijden de waarde aanduiding I - G. Aan den voet van het wapen links het muntmeestersteeken (fakkel), rechts het muntteeken (Mercuriusstaf). Onder het wapen 100 C · · . Omschrift: MUNT VAN HET KONINGRYK DER NEDERLANDEN · · . Boven de kroon van het wapen 1818. Kantschrift: GOD * ZY * MET * ONS * .

VERKADE plaat 197. 2. BOM 138.

10. Gulden te Utrecht geslagen 1840.

Voorzijde: Naar rechts gewend hoofd van den koning met in de afsnede van den hals I · P · SCHOUBERG F · · . Omschrift: WILLEM KONING DER NED · G · H · V · L · · . Keerzijde: Het gekroonde Nederlandsche wapen, ter weerszijden de waarde aanduiding I - G. Aan den voet van het wapen links het muntmeestersteeken (lelie), rechts het muntteeken (Mercuriusstaf). Onder het wapen 100 C · · . Omschrift: MUNT VAN HET KONINGRYK DER NEDERLANDEN · · . Boven de kroon van het wapen 1840. Kantschrift als bij No. 8.

BOM 151.

11. Oost Indische Compagnie. Gulden van Utrecht 1786.

Voorzijde: Het gekroonde wapen der generaliteit met ter weerszijden de waarde aanduiding 1 - G. Onder het wapen het monogram der Oost Indische Compagnie. Omschrift: MO : ARG : ORD : - FGED : BELG : TRAI · · . Keerzijde zelfde type als de keerzijde van No. 7. Met kabelrand.

NETSCHEER en v. d. CHIJS No. 15.

12. Nederlandsch Indië. Gulden te Enkhuizen geslagen 1802.

Voorzijde: Zeilende driemaster, binnen een kabelrand. Omschrift: *INDIÆ BATAVORVM* (1802). Ter weerszijden van het jaartal een versiering. Keerzijde: Het gekroonde generaliteitswapen, ter weerszijden de waarde aanduiding 1 – G binnen een kabelrand. Omschrift: (vijfpuntige ster) MO: ARG: ORD: FŒD: BELG: HOLL: . Met kabelrand.

VERKADE plaat 202. 1. NETSCHER en v. d. CHUJS 32.

13. Nederlandsch Indië. Gulden te Utrecht geslagen 1821.

Voorzijde: als de voorzijde van No. 9, maar met verschil in het teeken van MICHAUT onder het borstbeeld, dat hier een onklaar anker verbeeldt. Keerzijde: Het gekroonde Nederlandsche wapen, ter weerszijden de waarde aanduiding 1 – G, boven het wapen het jaartal 1821, er onder NEDERLANDSCH INDIE. Aan den voet van het wapen links het muntmeestersteeken, een fakkel, rechts het muntteeken der Utrechtsche munt, een Mercurius-staf. Omschrift: MUNT VAN HET KONINGRYK DER NEDERLANDEN. Met kabelrand.

NETSCHER en VAN DER CHUJS No. 74. VERKADE plaat 203. 1 BOM No. 453.

14. West Indische Compagnie. Gulden te Utrecht geslagen 1794.

Voorzijde als de voorzijde van No. 11, maar met w onder het generaliteitswapen. Keerzijde: zelfde type als de keerzijden van Nos. 7 en 11.

VERKADE plaat 204. 2.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

8.

7.

9.

10.

11.

14.

12.

13.